

TANZİMAT EDEBİYATI

Edebiyat
Araştırmaları Koordinatörlüğü

ARALIK - 2017

İÇİNDEKİLER

3 Tanzimat Dönemi Genel Özellikleri

Zeynep Önder

4 Ebuzziya Tevfik

Zeynep Önder

5 Şinasi

Hayrünisa Büke

6 Namık Kemal

Zehra Oruç

8 Ziya Paşa

Rümeysa Sarıtaş

10 Recaiade Mahmut Ekrem

Zeynep Baş

14 Muallim Naci

Afife Kübra Uğurlu

16 Abdülhak Hamit Tarhan

Gülseren Ozan

Tanzimat Edebiyatı Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan gerileme ve çöküş devri, Tanzimat Fermanı'nın yürürlüğe konmasıyla yenileşme hareketlerini başlatmıştır. "Tanzimat" sözlük anlamı olarak yenilemeler, düzenlemeler demektir. "Gülhane Hattı Hümayunu" olarak da bilinen bu belge, 3 Kasım 1839 günü Hariciye Vekili Mustafa Reşit Paşa tarafından dönemin padişahı Sultan Abdülmecid adına Topkapı Sarayı'nın Gülhane bahçesinde okunmuştur. Bundan yaklaşık yirmi yıl sonra edebiyat ve kültürde esas değişme ve yenileşmeler görülmeye başlamıştır. Bu süreçte önce 1831 yılında ilk Türk gazetesi Takvim-i Vekayi, ardından 1840 yılında William Churchil tarafından Ceride-i Havadis gazeteleri yayımlanmaya başlamıştır. Tanzimat Edebiyatı'nın başlangıcı olarak ise 1860 yılında Şinasi ile Ağâh Efendi'nin ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval'i çıkarması kabul edilmiştir. Böylece Batı etkisindeki Türk Edebiyatı'nın ilk devresi başlamıştır, denebilir. Bu dönemin oluşumunda Osmanlı aydınlarının Batı kültürünü, edebiyatını tanımaya başlamaları ve yurtdışına öğrenciler gönderilmesi etkili olmuştur. Fransızca ve Fransız Edebiyatı'ndan çokça etkilenilmiştir. Batı edebiyatından yapılan şiir, roman, tiyatro çevirileri edebiyatımızın gelişmesine katkı sağlamıştır. Edebiyatımızda Batılı türlerin ilk defa görüldüğü 1859 yılı ile Yeni Osmanlıların oluşum tarihi olan 1865 senesi arasında üç kişi önemli rol oynamıştır. Bu kişiler; Ahmet Cevdet Paşa, Mehmet Münif Paşa ve İbrahim Şinasi Efendi'dir.

Tanzimat Edebiyatı genel olarak iki dönemde incelenir. Birinci dönem, Tercüman-ı Ahval gazetesinin çıkarılmasıyla başlamıştır. Bu dönemin sanatçıları genel olarak toplumun zengin kesiminden çıkmış, iyi yetişmiş kişilerdir. Eski kültürün içinde doğup büyümüşlerdir. İdealleri ile uygulamaları arasında ikilikler yaşamışlardır. Divan Edebiyatını eleştirerek ona karşı çıkmışlardır ama Divan Edebiyatı'ndan kopamamışlardır. Halk Edebiyatı ve hece vezni savunulmuş fakat uygulamaya geçirilememiştir. "Sanat, toplum içindir." görüşünü benimsemişlerdir. Onlar için edebiyat halkı bilgilendirmeye, toplumu yönlendirmeye yarayan bir araçtır. Buna bağlı olarak dilde sadeleşmeyi savunmuşlar fakat Şinasi ve Ahmet Mithat Efendi hariç başarılı olamamışlardır. Edebiyatımızda ilk makale, eleştiri, fıkra örnekleri bu dönemde verilmiştir. Şinasi tek başına Tasvir'i Efkâr gazetesini çıkarmıştır. Hürriyet, Muhibir, İbret, Devir, Bedir, Tercüman-ı Hakikat, İkdam gazeteleri yine dönemin önemli gazeteleridir. Gazetelerin çıkarılması gibi dönemde etkili olan bir diğer olay ise çevirilerin yapılmasıdır. Şinasi'nin Lamartine, Fenelon, Racine ve La Fontaine'den tercüme ettiği şiirlerle oluşturduğu Tercüme-i Manzume 'edebiyatta yeniye açılan ilk pencere' olarak yorumlanmıştır. Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği 'Telemak' adlı yapıtı ilk çeviri romanımızdır. Sefiller, Robenson, Monte Kristo Türkçeye çevrilen diğer önemli romanlardır. İlk yerli roman ise Şemsettin Sami'nin yazdığı Taaşuk-ı Talat ve Fitnat adlı yapıtıdır. İlk edebî roman İntibah, ilk öykü örnekleri Ahmet Mithat Efendi'nin Letaif-i Rivayat ve Emin Nihat Bey'in Müsameretname; Batılı anlamda ilk öykü örnekleri ise Sami Paşazade Sezai'nin Küçük Şeyler adlı yapıtıdır. Bu dönemde romanlar teknik açıdan kusurludur. Yazarın sık sık olay akışını kesip açıklamalar yaptığı, nasihat verdiği görülür. İyiler hep iyi, kötüler hep kötüdür. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Yazar kişiliğini gizlemez ve yanlı davranır. Kötü sonlar yaygındır. Olağanüstü kişilere ve olaylara yer verilir. Romantizm akımından etkilenilmiştir. Tanzimat romanında önde gelen konular esirlik, cariyelik, yanlış yönde Batı hayranlığı, alafrangalık özentisi, konak ve köşk hayatıdır. Çoğunlukla günlük hayattan ya da tarihten seçilen konular gerçeğe uygun olmalarıyla dikkat çekicidir.

Tiyatroya baktığımızda Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" Batılı anlamda ilk örnek, Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" oyunu sahnelenen ilk tiyatro olmuştur. Komedyalarda klasisizm, dramalarda romantizm akımının etkisi görülür. Aile, gelenek, görenek, vatan ve

benzeri konular işlenir. Dil diğer türlere göre daha sade ve yalındır. Tiyatro halkın eğitilmesi için bir araç olarak görülmüştür. Şiirde biçim olarak Divan Edebiyatı geleneği devam ettirilmiş, içerik olarak değişimler yaşanmıştır. Daha çok hak, hürriyet, adalet gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Romantizm akımından etkilenilmiştir. Parça güzelliği yerine bütün güzelliğine önem verilmiştir.

Hece ile denemeler yapılması dışında aruz ölçüsü kullanılmıştır. Nazım biçimi olarak beyit kullanılmıştır. Birinci dönemin önemli sanatçıları: Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami'dir.

Tanzimat Edebiyatı ikinci döneminde II. Abdülhamit'in padişah olduğu dönemde sanatçılar üzerindeki baskı göze çarpar. Bu dönem "İstibdat Devri" olarak bilinir. Bu baskı sonucunda sanatçılar toplum sorunlarından, siyasetten uzaklaşmış, sanat için sanat görüşünü savunmuşlardır. Dilde sadeleşme hareketinden uzaklaşmış, ağır bir dil kullanılmıştır. Şiirde ölüm, sevinç, aşk, hiçlik gibi bireysel ve soyut konular işlenmiştir. Aruz ölçüsü kullanılmıştır. Biçim açısından bazı yenilikler getirilmiştir. Roman ve öykülerde realizm benimsenmiş, Recaizade Mahmut Ekrem ilk realist roman Araba Sevdası'nı bu dönemde yazmıştır. Eserler teknik olarak daha başarılıdır. Yazarlar yapıtlarında kişiliklerini gizlemişler ve gereksiz açıklamalardan kaçınmışlardır. Tiyatro eserleri sahnelenmek için değil okunmak için yazılmıştır. Toplumsal fayda gözetilmemiş, tiyatro eğlence aracı olarak görülmüştür. İkinci dönemin önemli sanatçıları: Abdülhak Hamit Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem, Sami Paşazade Sezai, Nabizade Nazım, Muallim Naci'dir.

EBÜZZİYA TEVFİK

Ebüzziya Tevfik Bey, İstanbul Sultanahmet'te doğmuştur. Asıl adı Mehmet Tevfik'tir. Babası Konya Koçhisarlı Kamil Efendi'dir. İlk tahsiline Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nde başlamıştır. 1857'de babasının ölümü üzerine "peder-mande" denilen usule göre onun yerine aynı dairede memur olarak işe başlamıştır. Orada aynı kalemde memurluk yapan Abdülhak Hamid ile beraber Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri almıştır. Ruzname-i Ceride-i Havadis'te çalışmaya başlayan Ebüzziya önce Namık Kemal, onun vasıtasıyla da Şinasi ile tanışmış, Tasvir-i Efkâr gazetesine geçmiş ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girmiştir. Yirmi yaşlarında Terakki gazetesinin yazı işleri müdürü olmuştur. Daha sonra pek çok gazetede çalışmıştır. Şinasi'den kalan Tasvir-i Efkâr matbaasını geliştirmiş ve "Matbaa-i Ebüzziya"yı kurmuştur. Burada en zor şartlarda dahi basım yapmayı sürdürmüş, devrine çok büyük katkı sağlamıştır. Ahmet Mithat Efendi ile beraber Rodos'ta kale hapsinde iken yazılarını yayımlatabilmek için oğlu Ziya'ya hasretini de dile getirerek "Ebüzziya" takma adını kullanmaya başlamıştır. Afla İstanbul'a döndükten sonra "Mecmua-i Ebüzziya" adlı eserini yayımlamıştır. Birçok kez gazeteleri kapatılmış, matbaası mühürlenmiş, sürgüne gönderilmiş olmasına rağmen hep bir yolunu bulmuş halkın okuması için elinden geleni yapmıştır. Bir sürgünden serbest bırakılmasının ertesi günü evine dönerken Kadıköy vapurunda hayatını kaybetmiştir.

Ebüzziya en büyük hizmetini matbaacılık alanında yapmıştır. Milletlerarası sanat baskıları yarışmalarında ödülleri almıştır. Uyguladığı modern basım teknikleri nedeniyle 1881 Leipzig Basın Derneği Onur Madalyası'na layık görülmüştür. Nesir alanında güzel eserleri vardır. Halkın kültür sahibi olması onun için çok önemliydi. Sade Türkçeyi savunmuştur. Aynı zamanda kufi hatta üstat sayılan Ebüzziya'nın o dönemdeki resmi ve özel kuruluşlarda yazıları bulunmaktaydı. Arkeoloji Müzesi'nin giriş kapısındaki "Müze-i Hümayun" yazısı ona aittir. Yıldız Sarayı ve Camii'nde de eserleri bulunmaktadır.

ŞİNASI

Şinasi 5 Ağustos 1826 tarihinde İstanbul 'da dünyaya gelmiştir. 13 Eylül 1871 ' de yine İstanbul 'da yaşamını kaybetmiştir. Ası adı İbrahim Şinasi 'dir. Babası Topçu yüzbaşısı olan Mehmet Ağa 1829 yılında çıkan Osmanlı –Rus harbinde şehit olmuştur.Küük yaşta yetim kalan Şinasi 'yi annesi zorluklar içinde yakınlarının desteğiye büyütmiştir.

İlköğretimini Mahalle Sıbyan Mektebinde tamamlamış daha sonra da Feyziye okuluna gitmiştir. Buradaki eğitimi bittikten sonra Müşiriyeti Mektubi Kalemî 'ne katip olarak atanmıştır.Bu sırada Arapça , Farsça ve Fransızca'yı çok iyi öğrenmiştir.Genç yaşta gösterdiği başarı ile önce memurluğa sonra hulefaliğe yükselmiştir.

1849 yılında Osmanlı devleti tarafından Avrupa 'daki gelişmeleri öğrenmesi ve devlete getirmesi amacıyla Paris 'e gönderilmiştir.Burada sadece edebiyat ile değil matematik ,doğabilim ve tarih gibi konularla da ilgilenmiştir.Sonrasında dil – edebiyat alanındaki çalışmalarına ağırlık vermiştir.

Doğu kütürleri araştırmacısı De Sacy ile arkadaşlık kurmuştur.Ernest Renan ile tanışmış , Lamartine 'nin toplantılarına katılmıştır.Dilbilimci Littre ile olan yakınlığı sayesinde Societe Asiatique 'e üye seçilmiştir.İbrahim Şinasi bu topluluğa seçilen ikinci türktür.

1854 yılında İstanbul 'a tekrar dönmüştür. Bir süre Tophane Kalemünde çalışmıştır.Daha sonra Meclis –i Maarif (Günümüzün eğitim bakanlığı) 'e atanmıştır. Ardından Ercüman-ı Daniş'e (lisede okutulacak kitapları ayarlayan kurum) geçmiştir. Koruyucusu olan Mustafa Reşit Paşa' nın görevinden alınması üzerine bunu protesto için sakalını kesmesi üzerine görevinden alınmıştır.Mustafa Reşit Paşa 'nın affedilmesiyle Şinasi de tekrar Ercuman-ı Daniş' e alınmıştır.

Şinasi Osmanlı Edebiyatında hep ilklerin adamı olmuştur.Paris'e gönderilmesi onun Avrupai düşünce tarzından etkilenmesine neden olmuştur.Batılı anlamda edebiyatın kurucusudur. 1860 yılında Agah Efendi ile birlikte ilk özel yerli gazete olan Tercüman-ı Ahval 'i çıkartmıştır.Bu gazetede sadece 24 sayı çalışmış ardından ayrılmıştır. 1862 ' de kendine ait ilk gazetesi olan Tasvir-i Efkâr 'ı yayınlamıştır. Gazetenin ilk sayısında gazetecilik anlayışından bahsetmiştir.Tasvir –i Efkâr ' da haber yazılarının ve özel yazıların yeri ayrı olmuş ve gazetenin düzeni hiç değişmemiştir.Bu sebeple gazete halk tarafından çok olumlu karşılanmıştır. Fuat Paşa gazeteyi Padişah Abdülaziz ' e sunmuştur.O zamanlar Osmanlı 'da 11 Kasım 1831 ' de çıkarılmaya başlanan ve ilk resmi gazete olan Takvim –i Vakayi ile 1849 yılında William Churchill adlı bir yabancı tarafından yayımlanmaya başlayan Ceride –i Havadis isimli iki gazete vardı. 1860 'lı yıllarda azınlıklar tarafından çıkarılan 13 gazetenin olduğu bilinse de türkler tarafından çıkarılan Türkçe bir gazete yoktu.

- İlk makale olan Tercüman-ı Ahval Mukaddimesini yayımlamıştır.
- Batılı anlamda ilk tiyatromuz olan Şair Evlenmesi 'ni yazmıştır.
- Şair Evlenmesi adlı tiyatrodaki ilk kez noktalama işaretlerini kullanmıştır.
- Fransız sanatçı La Fontaine 'den ilk fabl çevirilerini yapmıştır..Aynı zamanda Lmartine, Racine gibi sanatçıların şiirlerini ilk kez çevirerek bunları Tercüme –i Manzume 'de toplamıştır.
- Atasözleri ve deyimler üzerinde ilk kez çalışarak bunları Durub –ı Emsali Osmaniyye'de toplamıştır.Eserini bitirmeden vefat etmiştir.
- Roman ve hikaye türün de eser vermemiştir.

Şinasi klasizimden etkilenmiştir. Yer yer siyasi eleştirileri yüzünden sekteye uğrasa da halkın aydınlanması için önemli adımlar atmıştır. Dilin sadeleşmesi için uğraşmıştır. Edebiyatın halkın anlayabileceği bir dille yazılması amacıyla gazete çıkarıp makale, oyun ve şiirler

yazmıştır. Osmanlı Edebiyat dünyasını etkileyerek Batı Edebiyatının tanınmasını ve Fransızca çeviriler yaparak dilin gelişmesini sağlamıştır. Sadece edebiyat ile de yetinmemiş idari ve iktisadi alanlardaki çalışmaları ile halkın yönetimde söz sahibi olması için uğraşmıştır. Hak, adalet ve özgürlük kavramlarını şiirlerinde işleyen ilk şairdir. Amacı halkı bilgilendirmek halkın idari anlamda söz sahibi olmasını sağlamak ve toplumun refah seviyesini yükseltmektir. Bu sebeple diğer şairlerin süslü yapıtlarına karşı sade bir dille yazılmış öğretici yönde eser vermiştir.

1863 yılında Tasvir –i Efkarda yayınladığı yazılarda devlet işlerini eleştirdiği için Meclis –i Maarif görevine son verilmiştir. Osmanlı Devleti ile aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonucu gazeteyi öğrencisi Namık Kemal ‘e bırakarak 1865 senesinde tekrar Fransa ‘ya gitmiştir. İki yıl dil üzerinde yoğunlaşmış Türkçe atasözleri üzerinde çalışmıştır. 1867 ‘de İstanbul ‘a geri dönmüş ve bir basımevi açmıştır. Kısa bir süre sonra beyin tümörü sebebiyle 45 yaşında İstanbul ‘da vefat etmiştir. Mezarının yeri bilinmemektedir.

Şair Evlenmesi : Müştak Bey isimli genç bir şair mahallesinde oturan Kumru adlı bir kız sevir ve bu kız ile evlenmek ister. Habbe Kadın ve Ziba Dudu bu evlilik için aracı olurlar. Nikahtan sonra Müştak Bey ‘e Kumru ‘nun yaşlı ve çirkin ablası Sakine Hanım ‘ı getirirler. Hikmet Bey ise genç şairin arkadaşıdır. Din adamlığı rolünü kötüye kullanan Ebullaklakay ‘a rüşvet vererek arkadaşını bu durumdan kurtarır.

Şinasi bu eserde amacı halka görücü usulü evliliğin yanlışlığını göstermek ve bunun olumsuz sonuçlarını tiyatro yoluyla halka göstermektir.

ARZ-I MUHABBET

Eşi yok bir güzeli sevdi beğendi gönlüm
Kıskanır yine kendi gözümden kendi gönlüm
Yaseminden bile güzeldir o boy pos anda
Sarmaşık vari sarılsam eğilir ol anda
Candan ülfet edeli öyle civan dilber ile
İstemem gayrısın hur |u melek olsa bile
Müntebat –ı Eşar’ da yer alan eserlerinden biridir.
Mustafa Reşit Paşa’nın ölümü üzerine yazdığı kaside:
Sensin ol fahr-ı civanı medeniyet ki heman
Ahdini vakt-i saadet bilir ebnavı zaman
Kalbi millete vücudunulu bir mucizedir
Bunu fehmeylemeyen müdrikeyi acizedir

NAMIK KEMAL

Asıl adı Mehmed Kemal'dir. "Namık" mahlasını hicivleriyle tanınan Eşref Paşa'dan almıştır. 1840 tarihinde Tekirdağ'da doğmuştur. Servet-i Fünûn kuşağından Ali Ekrem Bolayır'ın da babasıdır.

Leskofçalı Galib ve Hersekli Arif Hikmet Bey'in Çukur Çeşme'deki konağında yapılan Encümen-î Şûara toplantılarına katılarak edebiyat dünyasıyla ilk ciddi temaslarını kurmuştur. İlk şiirleri genellikle müşterek gazel ve nazire şeklindedir, denebilir. Bir divan oluşturabilecek kadar gazel kaleme almıştır. İlk gazellerinde yoğun bir tasavvufî etki hâkimdir. Birçok yazısında bahsettiği üzere ustası Şinasi'dir. Namık Kemal'in karakteristik şiir anlayışı 1862'de Şinasi'yi tanımasından sonra şekillenmiştir. Namık Kemal; Türk şiirine vatan ve millet sevgisi, hürriyet, hamiyet, hak, hukuk, adalet gibi birtakım yeni kavramları getirmiştir.

En meşhur şiirleri; Vaveylâ, Bir Muhacir Kızının İstimdadı - Vatan Mersiyesi, Hilâl-i Osmanî, Hürriyet Kasidesi'dir. Namık Kemal bu şiirlerini 93 Harbi'nin açtığı felaketler

sebebiyle yazmıştır. Hürriyet Kasidesi'nin asıl adı Besâlet-i Osmanîyye ve Hamîyyet-i İnsanîyye'dir. Hürriyet Kasidesi ilk olarak, Hürriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Namık Kemal hem hece ölçüsü hem aruz ölçüsü kullanmakla beraber şiirlerini daha çok aruz ölçüsü ile kaleme almıştır. "Vaveylâ" ve "Hilâl-i Osmanî" hem biçimsel açıdan hem de muhteva açısından "yeni" şiirlerinin iki önemli örneğidir. Hürriyet Kasidesi, biçimsel açıdan eski, muhteva açısından "yeni" şiirlerinin ilk önemli örneğidir.

Namık Kemal'in en çok eser verdiği tür, tiyatrodur. 6 tiyatro oyunu kaleme almıştır. Çeşitli yazılarında en sevdiği türün tiyatro olduğunu sık sık vurgulamıştır. Namık Kemal'e göre tiyatro "en faydalı eğlence"dir. Namık Kemal'in tiyatrosu, belli bir tezin işlendiği bir dava tiyatrosu mahiyetindedir, denebilir. Celal Mukaddimesinde ilk defa "tiyatro" türü üzerinde detaylıca durmuştur. Tiyatrolarında da romantik etki hâkimdir. Ona göre "Tiyatro cihanın aynıdır." ve yine ona göre "Tiyatro ahlak ve lisan mektebidir."

Fransız klasik tiyatro yazarlarını da tanımakla beraber daha çok romantik dram türünü tercih eden Namık Kemal'in sevdiği yazarlar arasında daha ziyade Shakespeare, Hugo ve Corneille vardır. Hugo'nun aynı zamanda romantizmin beyannameyi olarak kabul edilen ünlü "Cromwell" adlı eserinin ön sözüne bir nazire gibi kaleme aldığı Celâl Mukaddimesi'nde tiyatroyu "edebiyatın en büyük kısmı" saymıştır.

Tiyatro Eserleri

§ Vatan Yahut Silistre (1873)

Namık Kemal'in en tanınmış eseridir. Namık Kemal'in tiyatro türündeki ilk eseridir. Türk edebiyatında daha çok "Batılı anlamda sahnelenen" ilk oyun olarak değerlendirilmiştir. 1873 yılı başlarında Bosna-Hersek isyanının ortaya çıktığı bir sırada sahnelenmiştir. Eserin konusu; 1853 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rumeli topraklarındaki Silistre adlı kalenin kahramanca savunulmasıdır. Dört perdeden meydana gelen bir oyundur. Oyunun başkarakterleri Zekiye, İslam Bey, Abdullah Çavuş ve Sıtkı Bey'dir.

1 Nisan 1873 gecesi Gedikpaşa Güllü Agop Osmanlı Tiyatrosu'nda temsil edilmesinden sonra seyirciler büyük bir coşku ile Namık Kemal lehinde tezahüratlar yapmıştır. Seyirciler bu coşku ile Namık Kemal'in o dönemde çalıştığı gazete olan İbret gazetesinin önüne gelerek Namık Kemal'i görmek istemişlerdir. Namık Kemal'i orada bulamayınca tüm kalabalık adına Namık Kemal'e bir mektup bırakılmıştır. Seyircilerin bıraktığı bu mektup iki gün sonra İbret gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yayının ardından İbret gazetesi süresiz olarak kapatılmış ve bu gazetenin dört önemli ismi olan Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal, Nuri Bey ve Hakkı Bey Magosa'ya sürgüne gönderilmiştir. Vatan Yahut Silistre; tiyatro tekniği, tipler ve üslup bakımından romantik tiyatro bağlamında ele alınmaktadır. Oyunun kahramanları tek boyutlu olarak anlatılmıştır, bir hitabet üslubu hâkimdir.

§ Gülnihal (1875)

Namık Kemal'in ikinci tiyatro eseridir. Oyunun asıl adı Râz-ı Dil'dir. Vatan Yahut Silistre'nin oynanması sırasında ortaya çıkan olaylar nedeniyle hemen sahneye konulamamıştır. Beş perdelik bir piyestir. Oyunun esas konusu, zalim bir yöneticiye karşı girişilen halk hareketidir. Başkarakteri zalim yönetici Kaplan Paşa'dır. Olayın geçtiği zaman Tanzimat öncesidir. Eserin dili sade bir yapıya sahiptir.

§ Âkif Bey (1874)

Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı piyesinin oynanması dolayısıyla çıkan hadiseler üzerine sürgüne giderken vapurda tasarlayıp Magosa zindanında tamamladığı eseridir. Beş

perdelik bir dramdır. Eserin konusunu; Yunan isyanı, Navarin baskını ve Kırım Savaşı oluşturmaktadır. Eserde kahraman bir kocaya ihanet eden bir kadının aile ve toplum hayatında oynadığı yıkıcı rol üzerinde durulmuştur. Eserin özü, Namık Kemal'in Dâniş Bey yahut Fâhişe-i Tâibe adı ile bahsettiği bir maceradan alınmıştır. Eserin içerisinde aruzun yanı sıra hece vezniyle kaleme alınmış şiirler de mevcuttur. Tiyatro tekniğine uygun bir eserdir. Birbirine zıt karakterlerin davranışları üzerine kurulmuştur.

§ Kara Bela (1908)

Beş perde halinde kaleme alınmıştır. Eserin konusu Hint tarihinden alınmıştır. Vak'a Babürlüleri Devleti'nin sarayında geçmektedir. Oyunun iki ana karakteri Behrever Banu ve Mirza Hüsrev'dir. Namık Kemal'in en zayıf eseri olarak kabul edilmiştir. Namık Kemal'in sağlığında basılmamış tek eseridir. İlk defa II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanabilmiştir.

ZİYA PAŞA

Ziya Paşa ya da tam adıyla **Abdülhamid Ziya Paşa**, 1860 yılından sonra eserlerinden çok düşünceleri ile edebiyatımızın çağdaşlaşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan hayatı en az edebi kişiliği kadar önemlidir. 1939 yılında İstanbul'da doğmuştur. Gümrük kâtipi Erzurumlu Feridüddin Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini İstanbul'da Beyazıd Rüştüyesinde başlamış ve daha sonra okul bittikten sonra yüksekokul okumayarak direkt Saadet kalemi olarak işe başlamıştır. Mustafa Reşit Paşa'nın dikkatini çekmiş, Mustafa Reşit Paşa onu kâtip olarak saraya almıştır. Saraya kâtip olarak giren Ziya Paşa, sarayda Fransızca öğrenmiştir. Fransızca öğrenmesi ile Fransız edebiyatına olan ilgisi de artmış yavaş yavaş Fransız edebiyatını okumaya anlamaya çalışmıştır. Ziya Paşa, Fransızca öğrenmesi bir yana, bir de şiirle uğraşarak Mustafa Reşit Paşa'ya kasideler yazmıştır. 1859 yılında yani hala sarayda görev yaparken yazdığı Terci-i Bend ile ilk ününü yakalamıştır. Zamanla sarayda olmanın verdiği ruh hali ile sarayın politikalarını eleştirmeye başlayan Ziya Paşa, özellikle Ali Paşa'dan hoşlanmadığını dile getirmiştir. Ali Paşa sadrazam olunca Ziya Paşa saraydan uzaklaştırılmıştır. 1861 yılında Kıbrıs'a Zaptiye Nezareti müsteşarı olarak, 1863 yılında da Amasya mutasarrıfı olarak gönderilmiştir. Bu sıralarda meşruti yönetimi isteyen gizli bir cemiyete üye olmuştur. 1867 yıllarında yeniden Kıbrıs'a atanınca bu sürgün hayatından bıkmış ve Paris'e kaçmıştır.

Fransa'da bulunduğu zamanlarda çeviriler yapmıştır. Viardot'tan Endülüs Tarihini 1863 yılında çevirirken yurda döndükten sonra da bu işe devam ederek Cherueve Lavalleye'den Enginizasyon tarihini çevirmiş, 1882 yılında da Moliere'den Tarttufe'yi çevirmiştir. Yurt dışında olduğu zamanlarda (1868 yılında) Londra'da Namık Kemal ile birlikte Hürriyet gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1870 yılında, sürgünde olan Namık Kemal'in yerine Hürriyet gazetesini tek başına çıkarmaya başlamıştır. Aynı yıl ona ikinci ününü getirecek Terki-i Bend adlı eserini yayınlayarak aynı zamanda Jean –Jacques Rousseau'dan Emil adlı eseri çevirmiştir. Zafername adlı eserini de İstanbul'a dönmeden önce yazmıştır. Zafername, hiciv türüne giren bir eserdir. 1866 yılından bu yana Girit isyanı devam etmektedir ve bu isyanın hala bastırılmamasından hareketle Ali Paşa mizah yoluyla hicvedilir. Zafername, nazım – nesir karışıktır ve kaside, şerh ve tahmis olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Zafername ile aynı zamanlarda Abdülaziz'in veraset sistemini değiştirmek için çaba gösterdiğine dair dedikoduların çıkması üzerine bu söylentilerin yalan olduğuna dair iki mektuptan oluşan Veraset-i Saltanat-ı Seniyye adlı eserini yazmıştır.

1871 yılında Ali Paşa ölünce yeniden saraya kabul edilmiş, Abdülaziz tahtan ininceye kadar sarayda kalmıştır. Sarayda kaldığı zamanlarda sırayla Şura-yı devlet üyeliği (1876) , Maarif Müsteşarlığı, V. Murad Mabeyn Başkâtipliği yapmıştır. Sarayda bulunduğu sırada Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurumda görev almıştır. Tüm bunların yanında klasik şiirin izlerini taşıyan ve Arap – Fars edebiyatına daha yakında olan Harabat adlı eserini 1874 yılında kaleme almıştır. Bu “Harabat” adlı eserinin ön sözünde eski edebiyatı övdüğü için eski dostu Namık Kemal tarafından ağır suçlamalara uğramış ve Namık Kemal bu eserin karşılığı olarak “Tahrib-i Harabat” ve “Takip” adlı eserini yazmıştır. Ziya Paşa II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra vezirlik göreviyle Suriye'ye gönderilmiştir. Bunun amacı saraydan uzaklaştırmaktır. Daha sonra saraya hiç dönememiş ve önce Konya daha sonra da Adana valisi olmuştur. Adana valisiyken 1880 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Ziya Paşa'nın şiirlerinin birkaçı hece ölçüsü ile yazılmıştır. Bu azınlıkta olanlar dışındaki tüm şiirlerinde eski edebiyat havası ve doğal olarak aruz ölçüsü vardır. Şiirleri, sağlığında değil ölümünden sonra 1881 yılında Eşar-ı Ziya adıyla basılmıştır. Düşleri, şiiri yazış tarzı ile eskiden ayrılmış sayılmaz. Onun şiirlerinde Divan şiirlerinin hayal unsurlarına rastlanır. Ayrıca mazmunları da oldukça fazla kullanmıştır. Manzumelerinde de eski edebiyatın tüm estetik anlayışlarını taşır. Ziya Paşa'nın çağdaş ya da Batılı edebiyat anlayışı fikirlerindedir, bu fikirlerini şiirlerine yansıtamamış olsa da düşüncelerini kaleme aldığı makalelerde Batılı edebiyatın tüm özelliklerini ele alır. Türk edebiyatının Batılı edebiyata benzemesini isteyen Ziya Paşa, 1868 yılında Hürriyet gazetesinde çıkan “Şiir ve İnşa” adlı makalesinde bunu dile getirmiştir.

Makalesinde ele aldığı düşünceye göre Divan edebiyatı milli edebiyat değildir, asıl milli edebiyat Halk edebiyatıdır ve bizim Batılı edebiyatımız da Halk edebiyatını örnek almalıdır. Hece ölçüsünün asıl ölçümüz olduğunu aruz vezninin Doğuluların vezni olduğunu dile getirmiştir. Nitekim sert ve kesin ifadelerle süslediği bu makalesini 6 yıl sonra Harabat adlı eseri ile kendisi çürütmüştür. Harabat adlı eserinde de Şiir ve İnşa makalesinin aksini savunarak Divan edebiyatının estetik olduğunu, aruz ölçüsünün kullanılmasının gerektiğini savunmuştur. Bununla da kalmayıp Halk edebiyatını küçümsemiştir. Bu ikilik yakın dostu Namık Kemal tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir ki kendisi de Batılı edebiyatın öncüsü sayılan Namık Kemal Ziya Paşa'ya “Tahrib-i Harabat” ile cevap vermiş onun hemen ardından “Takip” adlı eserini yayımlamıştır.

Ziya Paşa'nın şiirlerinde işlediği konular iki başlık altında toplanabilir: Sosyal ve felsefi konular.

Sosyal konular Tanzimat'ın edebiyatımıza getirdiği ve Şinasi ile başlayan konulardır. Divan şiirinin insandan ve toplumdan uzak konularının aksine bu dönemde hürriyet, adalet, kanun, eşitlik konuları şiirimize girmiştir. Ziya Paşa da bu konuları işlemekten çekinmemiştir. Ziya Paşa Tanzimat konularından başka kendisine has bir konu daha işlemiştir: Bireysel ahlak. Ziya Paşa, toplumdaki aksaklığın nedeni olarak gördüğü bireysel ahlak konusunu şiirlerinde sık sık dile getirmiştir. Aslında Tanzimat yazarlarının amacı yeni bir toplum düzeni yaratmaktır. Bu düzen için de yeni bir insan tipi gerekir. Ziya Paşa da Tanzimat sanatçıları gibi bu yeni insan tipinin yüzünün Batı'ya dönük olmasından yanadır ama ona göre Anadolu insanı alışkanlıklarından daha doğrusu Anadolu ahlakından vazgeçmeden yönelmelidir Batı'ya. Ziya Paşa, Türk insanın Batı medeniyetlerine çırılçıplak teslim olmasına razı değildir. Bu yüzden de şiirlerinde bireysel ahlakı da konu edinmiştir.

Felsefi konularının temelinde ise sosyal bozulmalar yatmaktadır. Ziya Paşa o devirde, sosyal bozukluk varsa bu durumu felsefi bir konu olarak ele almıştır. Kendi özel yaşamı ile de yakından ilgilidir bu konular. Ziya Paşa, felsefi konulu şiirlerinde insandan, yaşamdan ve hatta bütün dünyanın yükünden duyulan acı ve şaşkınlığı işlemiştir. Tüm dünyanın yükü karşısında ezilen bireyin duyduğu şaşkınlık ve huzursuzluk felsefi konulu şiirlerinin en önemli temasıdır. Bu dünya düzeni insanda bir huzursuzluk yaratır. Akıl bu dünyayı anlamada

yetersizdir ama akıldan başka da çözüm yolu yoktur. Hal böyle olunca okuyucunun aklına Batı edebiyatında sık yapılan “serbest düşünme” tekniği gelmektedir. Ziya Paşa tam bir serbest düşünce perdesi açamaz çünkü o bu anlaşılmaz durumu açıklamak için din sınırını aşmayı göze alamamıştır. Dünyanın kuruluşunda aklın yetersizliğini kabul etmiş ama dinin de kisvesinden çıkamamıştır. Bazı doğaüstü olayları ya da dünyanın düzeni dine bağlı bir akıl çerçevesinde anlamlandırmaya çalışır.

Ziya Paşa, Divan edebiyatı çevresine yetişmiş bir şairdir. Onu yetiştirenler, güçlü bir Divan şiiri kültürüne sahiptir. Bu bakımdan onun da şiirlerinde 18. asır Divan şiiri özellikleri görülmektedir.

Divan edebiyatçısı gözüyle bakılırsa aslında dilinde ve düşünce tarzında bir incelik vardır. Hakimane bir dille yazdığı şiirleri de vardır ki asıl ününü de o şiirlere borçludur. İnsanı sarsmadan, onlara bir şeyleri fark ettirmeyi amaçlayan bu hakimane şiirlerin konusu genelde sosyal konulardır. Ününü borçlu olduğu bir diğer Divan şiiri türü ise hicivleridir. Hicivlerinde keskin bir zekânın kokusu alınır ve sözleri de yenilir yutulur cinsten değildir; ama Nefi gibi bunu küfür ile yapmamıştır. Ziya Paşa'nın hicivlerinde kullandığı silah mizahtır. Güldürünün gücünü sonuna kadar devam ettirmiştir. Zafername bunun en güzel örneğidir. Hicivleri de sosyal konudaki şiirlerindedir.

Ziya Paşa, Şiir ve İnşa adlı makalesinde göklere çıkardığı Halk edebiyatını 6 yıl sonra yazdığı Harabat adlı eserinde eşek anırmasına benzetse de Şiir ve İnşa makalesindeki görüşleri Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde kaynak olarak kullanılmıştır. Hatta o kadar ki bir süre sonra bu düşünceler tartışılmadan, su götürmez bir gerçek haline getirilip kurallaştırılmıştır. Şiir ve İnşa makalesinde sadece edebiyat değil, dil hakkında da görüşleri vardır.

Ziya Paşa, yetiştirilme tarzı, eğitimi ve hem saray terbiyesi alması da hem de Avrupa'da yaşaması bakımından bir aydındır. Fikirlerinin her ne kadar ikilikli olduğu göz önünde bulundurulsa da döneme çok şey katmıştır. Sanat gücü olarak üstün bir şairdir. Onun sorunu, zihinde ve fikirde devrim yapması ama bunu uygulamaya dökememesidir. Hâlen bazı beyitleri halk arasında atasözü gibi kullanılmaya devam etmiştir:

“Zerdüz paran ursan eşek yine eşektir.”

“Nush ile uslanmayı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmanın hakkı kötektir.”

“Pek rengine aldanma felek eski felektir.”

Eserleri; Zafername (1869, düzyazı şiir), Rüya (ölümünden sonra, 1910), Veraset Mektupları (ölümünden sonra 1910), Eş'ar-ı Ziyâ (ölümünden sonra şiir, 1880), Şiir ve İnşa Makalesi, Defteri Amal (anı niteliğinde), Terkîb-i Bend ve Harâbât olarak sayılabilir.

RECAİZADE MAHMUT EKREM

Tanzimat Edebiyatı ikinci dönem sanatçıları arasında yer almaktadır. Bu nesil daha çok sosyal olayları ön plana çıkararak insanı ve onun şahsi macerasını ele almıştır. 1 Mart 1847'de İstanbul'da doğmuştur. Babası, Tanzimat'ın ilk yıllarında Takvimhane Nazırlığı yapmıştır; şair, hattat ve tarihçi olan kültürlü bir insandır. Bu sayede, küçük yaşta babasından Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Harbiye İdadisi'ne gittiği sıralarda hastalandığı için okuldan alınarak Hariciye Mektubi Kalemî'ne yerleştirilmiştir. Burada Fransızca öğrenmiş ve edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Namık Kemal ile tanışmış, onun yanında Encümen-i Şuara'ya katılmıştır. Namık Kemal aynı zamanda Tasvir-i Efkâr gazetesini yönetmektedir. Bu, Recaizade Mahmut Ekrem'in edebi çevrede adını duyurmasını sağlamıştır. Şiire çok genç

yaşta başlamış ve ilk şiirlerini kendinden öncekileri taklit ederek kaleme almıştır. En çok etkilendiği şahısların başında ise, kasidede üstad kabul ettiği Nefi gelmektedir. Ekrem'in asıl olgunluğunu kazanması Tasvir-i Efkâr gazetesinde çalışmaya başlamasından sonradır. İlk yazılarını Tasvir-i Efkâr, Terakki, Hakayıkü'l-Vekayi gazetelerinde yayımlamaya başlamıştır.

1870'de ilk oyunu olan Afife Anjelic, 1871'de ilk şiir kitabı olan Nağme-i Seher yayınlanmıştır. 1870'lerden sonra tamamen edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Batı edebiyatından çeviriler yapmıştır. Yayınladığı bu çeviriler sayesinde adı iyice duyulmuş ve Mekteb-i Mülkiye'ye hoca olmuştur. Burada anlattığı ders notlarını Talim-i Edebiyat adı altında bastırılmıştır. Özellikle bu eserinde tam anlamıyla yeni edebiyat arayışlarının izleri görülmektedir.

Diğer Tanzimat edebiyatçılarının aksine siyasetle ilgilenmemiş ve kendisini tamamen edebiyata vermiştir. İlk edebi denemelerinde Divan edebiyatına bağlı kalmıştır. Ancak daha sonraları yayınladığı eserleri ile Batı edebiyatı anlayışının önemli isimlerinden biri haline gelmiştir. Ekrem bir taraftan eski edebiyatın eksikliklerini ele alırken, diğer taraftan da bu edebiyatın kendisinin ve o dönemdeki diğer sanatçıların yetişmesindeki katkılarını anlatmıştır. Kasidelerde yer alan fahriye bölümünü (şairlerin kendini övdüğü bölüm) doğru bulmamaktadır.

“Her ne sebep ve bahane ile olursa olsun bir adamın kendi kendini medhetmesi edibane bir hareket sayılamaz, hususiyle erbab-ı kemal ve fazilet için bu daha çirkin bir şey olur.”
(*Talim-i Edebiyat*)

Diğer taraftan da bu fahriye bölümünü “şairane bir alışkanlık” olarak değerlendirmiştir. Genç edebiyatçıları yeni arayışlara çekmeye çalışmış, aynı zamanda da onların eski edebiyatı araştırmamalarından yakınmıştır. Arayış içinde olduğu için şiirde de yenilik taraftarıdır. Bu yüzden Divan tarzında gazeller söyleyen Muallim Naci'yi eskilikle itham etmiştir. Ancak kendisi de çok sayıda gazel yazmıştır. Divan'da sırf sanat olsun diye bir yığın söz unsurunun şiire sokulmasını, yapmacık sözleri ve taklitçiliği yadırgamıştır. Divan edebiyatının kalıplaşmış sözleri kullanma alışkanlığını da eleştirmiştir.

“Yılan saçlı, ok kirpikli, kıl kadar belli, ağzı yok, çenesi kuyulu, cadurlarla –mücevherata müstağrak müzerkeş ve bukalemun renk libaslarla mülebbes- Çarşamba karısı sıfatlı, kara konculus kıyafetli mahluklar da karışır. Gariptir ki veya daha doğrusu garip değildir ki bunları beğenenler bunları sevenler de bulunur. Meşrebden bahsolunmaz ya!” (*Takdir-i Elhan*)

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre edebiyat, ahlakın temelidir.

“Edebi terk etmek, insaniyetten çıkmak, bi-edebiliği tercih etmek ise rükn-i medeniyeti yıkmak demektir.” (*Pejmürde*)

Tanzimat döneminde güçlü Divan şairlerine nazire yapmak yaygın bir adettir. Ekrem de Namık Kemal'in

“Cenab-ı hikmet-i kudsi-şi'are dek gideriz” mısrasına şöyle bir nazirede bulunmuştur:

“Cenab-ı Namık-ı kudsi-şi'are dek gideriz.” (*Nağme-i Seher*)

Birçok edebi türde eserler vermiştir. Her ne kadar edebiyatı yenileştirmeye çalışsa da eski edebiyattan da bir türlü kopamamıştır. Divan edebiyatı nazım biçimlerini kullanmış ama zaman zaman bunların adlarını değiştirmiştir. Örneğin kaside yerine sitayiş demiş, bazen de şarkı ya da terennüm ifadelerini kullanmıştır. Yeni nazım biçimlerini denememiştir. Çoğunlukla aruz ölçüsünü kullanmıştır, ancak hece ölçüsü ile de şiirler yazmıştır. I. Zemzeme adlı eserinde yer alan Çoban ve Bahar'da yeni anlayışların izlerini görmek mümkündür. Her

ne kadar batıyı savunsa da, batıyı örnek alırken kendi tavırlarımızı, düşünce ve hayal dünyamızı bir kenara bırakmanın da yanlış olacağını vurgulamıştır.

Nihad Sami Banarlı:

“Şair olarak Ekrem Bey, bütün Tanzimat Edebiyatçıları gibi, birkaç cepheli bir sanatkârdır. Onun manzum ve mensur eserlerini vücuda getiren dil, sanat ve söyleyiş unsurlarında Divan şiirinin devamı, halk söyleyişlerinden akisler, Mahallileşme Cereyanı serpintileri ve bunların hepsinin üstünde gibi görünen bir Avrupa (Fransız) Edebiyatı tesiri vardır.” demiştir.

Ekrem tabiata büyük önem vermiştir. Ona göre edebi eserler kaynağını tabiattan almalıdır ve tabiatta her şey mevcuttur. Diğer yandan da her şeyin şiir olamayacağını savunmuştur. Vezinli ve kafiyeli her manzumenin şiir olmadığını, aynı zamanda her şiirin de vezinli ve kafiyeli olması gerekmediğini söylemiştir. Ona göre şiirin güzelliği, insanı duygulandırması ve ağlatmasıyla ortaya çıkmaz. Şiir ancak okunduktan sonra insanı düşündürüyorsa güzeldir. Şiirlerinde romantizm akımının etkisi vardır. İşlediği başlıca temalar aşk ve doğadır. Ayrıca yaşadığı üzücü olayların etkisiyle acı ve keder konusuna da yer vermiştir. 2 çocuğunu genç yaşta kaybettiği için ölüme sıkça yer vermiştir. Şiirlerinde ölümü hatırlatan doğa manzaraları, romantik öğeler, hüznü duygular göze çarpmaktadır. Roman ve öykülerinde ise realizm akımının etkisinde kalmıştır. Şiirlerine göre nesir yönü daha başarılıdır. Edebiyat görüşlerinin yer aldığı Talim-i Edebiyat ve edebiyatımızdaki ilk realist roman olan Araba Sevdası önemli düz yazı eserlerindedir. Eleştirileri, özellikle de eski edebiyatı savunan kişilere yaptığı eleştirileri çok önemlidir. Yalan yanlış taklitleri, kuru fikir yığınlarını, imla bilmeden şiiri tarif etmeyi şarlatanlık olarak değerlendirmiştir.

Recaizade Mahmut Ekrem bütün eserlerinde “Sanat için sanat” anlayışını benimsemiştir. Ona göre her güzel şey şiirin konusu olabilmektedir. Böylelikle şiirin konusunu genişletmiştir.

“Zerrattan şumusa kadar her güzel şey şiirdir.” (Takdir-i Elhan)

Menemenlizade'nin yazdığı Elhan'ı çok beğenmiş ve buna karşılık Takdir-i Elhan adlı eserini yayınlamıştır. Ancak aynı zamanda, batılı şairler hakkında mersiye yazan Menemenlizade'yi eleştirmekten de geri kalmamıştır:

“Sizin gibi genç ve gayretli ediplerimizin Fransa'da vefat etmiş bir şair için velev ne kadar meşhur olursa olsun mersiye söylemesi bendenize pek hoş görünmedi.” (Takdir-i Elhan)

III. Zemzeme'nin önsözü ve Takdir-i Elhan'ı yayınlamasıyla çok büyük tepki görmüştür. Özellikle eski savunucusu olan Muallim Naci ağır tenkitlerde bulunmuştur. Karşılıklı atışmalar yüzünden hırpalanan Recaizade Mahmut Ekrem, bu dönemde edebi çevreden biraz uzaklaşmıştır. Yalnızca “Saime” ve “Muhsin Bey” adlı hikâye denemelerini yayınlamıştır. Ayrıca yakın arkadaşı olan Namık Kemal'in ölümü ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın sürekli yurt dışına gidişi de Recaizade Mahmut Ekrem'in edebiyattan uzaklaşmasında etkili olmuştur. İlerleyen zamanlarda, bu iki destekçisinin yokluğu, Ekrem'i yeni çevre arayışlarına itmiştir. Eski öğrencilerinden olan Tefik Fikret ve Ahmet İhsan'ı tanıştırmış ve birlikte Servet-i Fünun edebiyatının temellerini atmışlardır. Araba Sevdası adlı ilk realist romanı da Servet-i Fünun dergisinin 256. sayısından başlayarak tefrika ettirmiştir.

Servet-i Fünun edebiyatının oluşmasından sonra Recaizade Mahmut Ekrem edebi çevrede çok yer almamaktadır. Hayatının son döneminde Ayan Azalığı yapmıştır. 31 Ocak 1914'te vefat etmiştir.

Tanzimat dönemine kadar devam eden Divan şiir geleneğinin temel ilkelerinden birisi de kafiye için göz olmasıdır. Çünkü Türkçe'deki "s" harfi Arapça'da 3 farklı şekilde yazılabilmekte, yani 3 ayrı harfe karşılık gelmektedir. Divan sanatçıları kafiyelerde bu "s" harfinin yazılışının aynı olması gerektiğini savunmuşlardır. Yani onlara göre kafiye aynı zamanda göz içindir. Recaizade Mahmut Ekrem ise bu anlayışı terk ederek "kulak için kafiye" anlayışını savunmuştur. Bu yüzden eski edebiyatın savunucusu olan Muallim Naci ile tartışmalara girmişlerdir.

Recaizade Mahmut Ekrem, dindar bir aileye mensuptur. Hem Divan tarzı şiirlerinde hem de Batı tarzı manzumelerinde dini duygulara yer vermiştir.

*"Şanınla azimsin ki olmuş
Her zerreye mün'atf cemalin
Alam ü hakimsin ki olmuş
Her zerrede münceli me'alın
Hallak-ı kerimsin ki olmuş
Her zerrede muntabı celalin."* (I. Zemzeme)

Dünyanın zevki ve eğlencesinin geçici olduğunu, insanları aldattığını belirtmiştir. Gerçek kurtuluşu ise ancak Allah'a bağlanmakta görmüştür.

*"Bu alemin ki yoğu varı cümle yeksandır.
Bu sırra vakıf olan hal-i dehre handandır."* (Nağme-i Seher)

Yaratılış konusunda aklın yetersiz kalacağını anlatmak istemiştir.

*"Tahayyür eyle Huda'nın kemal-i kudretine
Edip sema vü zemine basiret üzre nigah
Gör anla cilve-i esrar-ı sun'-ı Mevla'ya
Cihana akl-ı kasirince verme ma'nayı."* (Nağme-i Seher)

Dünya sevgisi ve varlık peşinde koşanları eleştirmiş, böyle insanların olgunlaşmadığını ve kişilik zaafına düştüklerini ifade etmiştir.

*"Rağbet cihanda servet ü can ü celaideir.
Bi-ganedir zamana kemal ile zata hep."* (Nağme-i Seher)

*"Gösterir kibriyayı cümle nebat!
Cuylar kudrete tutar mir'at
Hep ilahi gelir bana nagamat!
O zaman anlarım nedir bu hayat!
Seyr-i bağ-ı baharı pek severim."* (II. Zemzeme)

İnsanların asıl gayesinin kulluk olması gerektiğini, bunun farkında olmayıp geçici hevesler peşinde koşan insanları ise anlayamadığını dile getirmiştir.

*"Bu kuhen meyhanede esbab-ı işret kalmış
Yok şarab ü cam ü asar-ı muhabbet kalmış."* (Nağme-i Seher)

Ölmeden önce mezarda başına gelecekleri düşünerek şöyle demiştir:

*"Taht-ı serada koymadı rahat bize felek
Rencide kıldı cismimizi mur ü mar hayf."* (Nağme-i Seher)

Allah'ın azameti ve büyüklüğü karşısında aklın yetersiz kaldığını belirtmiştir.

"Nevmid koma Ekrem-i bi-çareyi ya Rab

Sen bi-kes-i bi-çarelere Feyz sensin.”**§ Araba Sevdası**

Türk edebiyatının ilk realist romanı sayılan Araba Sevdası’nda, Batılılaşmayı gereği gibi kavrayamayıp hazmedemeyen ve Avrupa uygarlığının süs, giyiniş gibi yalnız dış yanını görüp taklit eden kimselerin toplum içindeki gülünç durumları gösterilmeye çalışılmıştır. Romanda geçen olaylar ve karakterler bütünüyle doğal ve yerlidir.

Nazlı büyütölmüş, üstünkörü bir öğrenim görmüş Bihruz Bey, bir Osmanlı paşasının oğludur. Babası ölünce Bihruz’la cahil ve saf annesine büyük bir miras kalır. Yirmi dört yaşlarındaki Bihruz Bey, hazır paranın bitmeyeceğini sanarak kendini gezmeye, eğlenceye kaptırır. Alafranga giyinmek; terziler, garsonlar ve ayakkabıcılar arasında yarım yamalak öğrendiği Fransızca sözcükleri kullanmak onun başlıca meraklarıdır. Kısaca, Bihruz Bey, “Batılılaşma”yı yanlış anlamış bir “züppe” tipidir. Bihruz Bey bir gün, İstanbul’un o zamanki gezinti yerlerinden Çamlıca Tepesi’nde genç ve güzel bir kadın görür. Hayalinde onu kibar bir aile kızı olarak tasarlar. Ona sırlıslıkla âşık olmuştur. Ertesi hafta yine oraya gider ve binbir özenle yazdığı mektubu onun arabasına atar. Fakat bir daha onu hiç göremez. Yemeden içmeden kesilir, yataklara düşer. İşini, annesini ihmal eder. Bihruz Bey, bir daha göremediği Periveş adındaki kadının aşkıyla yanarken dalkavuk ve yalancı arkadaşı Keşfi Bey, Bihruz’a Periveş’in öldüğünü söyler. Âşık Bihruz, şimdi Periveş’in hiç değilse mezarını bulma sevdasındadır. İstanbul’un bir başka eğlence yeri Şehzadebaşı’nda bir ramazan akşamı gezinirken Periveş’e çok benzeyen bir kadına rastlar; onu Periveş’in ablası zanneder; kadına kardeşinin mezarının yerini sorar. Bihruz Bey’in ahmaklığını anlayan Periveş, ona aradığı kadının kendisi olduğunu söyler. Hayalinde yücelttiği sevgilisinin bir sokak kadını olduğunu anlayan Bihruz Bey, büyük bir hayal kırıklığına daha uğrar.

§ Atala

Türk edebiyatında romandan tiyatroya çevrilen ilk eseridir.

§ Nağme-i Seher

Şairin ilk şiir kitabıdır; buradaki şiirleri genellikle Divan şiirinin özelliklerini taşıyan şiirleridir.

§ Yadigâr-ı Şebâb

Şiir kitabı; şairin Tanzimat şiiri geleneğine uygun yazdığı şiirleridir; şiirlerinde bireysel temalara yer vermiştir.

MUALLİM NACİ

1849 yılında doğan şairin gerçek adı Ömer’dir. Naci mahlasının manası “kurtulan, cennetlik, selamete kavuşan, necat bulan”dır. İstanbul’da doğan şair küçük yaşlarda babasını kaybedince buradaki eğitimini yarıda keserek annesiyle Varna’ya gitmiştir. Eğitiminin yarıda kalması, yalnızca medrese eğitimi alması ve Fransızcadan habersiz bir çevrede büyümesi sonucu eski edebiyat taraftarı olarak tanınmıştır. Varna Rüştüyesinde öğretmenlik yaptığı bilinen şairi, Sait Paşa isimli bir mutasarrıf keşfetmiş ve iş icabı pek çok şehri birlikte gezmişlerdir. Bu dönemdeki vatan hasretini pek çok pastoral şiiriyle dile getirmiştir.

Şair 1883'te Tercüman-ı Hakikat gazetesinin edebiyat sayfasını yönetmeye başlamıştır. Daha sonra gazetenin sahibi Ahmet Mithat'ın kızıyla evlenmiştir. Bu sırada Fransızcasını geliştirmiş ve tercüme yapmıştır. Ayrıca Naci, genç şairlerin gönderdiği şiirleri değerlendirerek adeta bir 'muallim' olarak kabul edilmiştir. Çalıştığı gazeteden eski edebiyat yanlılarının sözcüsü haline getirdiği iddia edilince istifa ederek ayrılmıştır. Geçimini temin için Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Hukuk'ta edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Ertuğrul Bey Gazi adlı manzum eseriyle dönemin padişahı olan Sultan II. Abdülhamit'i etkilemiştir. Osmanlı tarihini yazmaya niyetlenmiş ancak ömrü el vermemiştir. 1893 yılında ölmüştür. Cenaze masrafları padişahın kendi hazinesinden karşılanmıştır. Kabrine ait mezar taşında kendi yazdığı beyitlerden biri göze çarpmaktadır:

“Hüve

Hak-perestim arzı ihlas ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir.”

Şair Servet-i Fünuncuları etkilemiştir. Yüreği ile eskiye akıyla yeniye bağlıdır. Göz için kafiye savunur. Eski edebiyatın son temsilcisi olarak bilinir. Ölüncü Divan'ın ölümü de hızlanmıştır. Aslında Batı ve Doğu arasında bir köprü olmak istemiştir lakin başarılı olamamıştır. Yeni şiirde de gayet başarılıdır. Aruzu konuşma diline uygulamakta, Türkçenin sesine özgünlük katmada son derece başarılıdır.

Şairin yaşadığı Tanzimat Dönemi birçok ikilik ve zıtlığın iç içe girdiği bir dönemdir. O devrin edebiyatçıları sadece edebi konularla değil devrin her meselesiyle (askeri, siyasi, mali vs.) ilgilenmişlerdir. Bu dönemdeki zihniyet kargaşasının temel sebebi; yenileşmenin sadece edebi reformlarla mümkün olmayıp Batının değerler sisteminin bir bütün olduğunu, bu bütünlüğün arkasında da çok derin bir Hıristiyanı düşünce ve İslam-Türk düşmanlığının yattığını anlamış olmalarıdır. Yani Tanzimat'la birlikte sadece yeni edebi türler değil, yeni bir zihniyet, yeni bir medeni anlayış da gelmiştir. Tanzimat edebiyatının temsilcileri, Divan edebiyatına karşı çıkmış ve yeni edebiyatı Fransız edebiyatını örnek alarak oluşturmak istemişlerdir. Şiire yeni temaların girmesi, nazım şekillerinin kırılması ve dilde sadeleşme hedeflenmiş ancak Divan edebiyatı kültürüyle yetişmiş Tanzimat yazar ve şairleri, bu düşüncelerini tamamen gerçekleştirememişlerdir.

Yeni bir edebi tür olan tenkit Tanzimat Dönemi'nde edebiyata ve dilimize girmiştir. Bu dönemin en büyük kavgalarından olan Muallim Naci ve Rezaizade Mahmud Ekrem arasındaki olay da tenkit üzerine kuruludur. 3 seri halinde yayınlanan Zemzeme'nin üçüncüsünde Ekrem, Naci'nin şiirlerini gerçeklikten uzak bulup şöhretini balona benzetererek ilk saldırıyı yapmıştır. Daha sonra Ekrem, bir şairin yazdığı Elhan isimli şiir kitabını övmek için Takdir-i Elhan adlı bir eser yazmıştır. Ekrem bu eserinde, Naci'nin şiirlerinin söz olarak güzel ancak his yönüyle tesirsiz olduğunu belirtmiş; bunun da çok çabuk anlaşıldığını söylerken Tercüman-ı Hakikat'ten uzaklaştırılmasını ima etmiştir. Bunun üzerine Naci Demdeme isimli yazısıyla karşılık vermiştir. Bu yazıda Naci, böyle bir yazıyı mecbur kalmaya yazmayacağını belirtmiştir. Bu eleştirilere dayanamayan Ekrem hükümete başvurup Demdeme'nin neşrinin devamını yasaklatmıştır.

Muallim Naci, Türk edebiyatının kendi geleneğinin yanı sıra Batı edebiyatının seçkin eserlerinden de yararlanması gerektiğini savunmuştur. Lakin yenilikleri edebiyatımıza kabul ederken kendi eleğimizden geçirerek almamız gerektiğini ifade etmiştir. Şair bu yıllarda kaleme aldığı şiirlerindeki Divan şiirleri temaları sebebiyle gericilikle suçlanmıştır. Şair eski eserleri tamamen kabul edip, taklit etmeyi de onları toptan reddetmeyi de yanlısı bulmuştur.

Yine şair alınacak fikirlerin milliyetine değil kıymetine bakılması gerektiği düşüncesiyle dar bir milliyetçilikten uzak ancak sınırsızlığa da karşıdır. Dil hürriyetine çok önem veren Naci, Arapça ve Farsçadan alınan kelimeleri, bu dillerin kurallarına göre değil kendi söyleyiş biçimimize ve kurallarımıza uydurmamız gerektiğini düşünmüştür. Naci, yabancı bir dil bilmenin hüner, kendi diline yabancı olmanın ise bir ayıp olduğunu söylemiştir. Hatta kendi dilinden habersiz kişilerin yeni dil öğrenme merakını şu mısralarla ifade etmiştir:

“Cehl ile kendi lisanından değilken ba-haber
Digerin tahsile kalkışman tuhaftır zor ile

İftihar etmekte fi'l-vaki verirdim hak sana
Olsa tahsil-i lisan pardon ile bonjur ile”

Naci, hayal üzerine şiir kurulmaması gerektiğini, şiiri daha güzel kılmak için hayalden yararlanılması gerektiğini savunmuştur. Naci kendi şiir ve yazılarının sevilmesinin nedeni olarak sade dille yazmasını göstermiştir. Şair ayrıca dilin sadeleşmesini isterken bunun rastgele değil bir kurum eliyle yapılmasını gerekli görmüştür. “Bir dili sanatkârlar işler, geliştirir. İlim adamları da kurallarını ortaya koyar. Dilin, diğer dillerle münasebetlerini de yine sanatkârlar ve âlimler tayin eder.” diyen Naci sadeleşme işinin sanatçıların yapmasının değil de bir kurumla olmasının önemini altını çizmiştir. Bu kurum Cemiyet-i edebîyedir. Yeni kelimeler bu kurum tarafından teklif edilmelidir. Şair bunu 1800’lerin sonunda teklif ederken bu kurum 1932’de Atatürk tarafından açılmıştır. Naci’nin bir başka üzerinde durduğu konu da dilimizdeki kelimeleri içeren bir sözlüğün oluşturulması gerektiğidir. “Dil, kurala dayanarak doğmaz, kural dilin kullanılışından meydana gelir. Bizde kullanılış var, kural yok.” diyerek kuralların bir kitapta toplanması gerektiği kanaatindedir. Nitekim şair Lugat-i Naci isimli bir küçük sözlük de hazırlamıştır. Naci Şinasi’den sonra dil-vezin birlikteliği üzerine düşünen ilk kişidir.

Şairin eserlerinden birkaçı şöyledir:

§ Yazmış Bulundum (1884)

14 mektuptan oluşan bu eser sade dille yazmak isteyen gençlere yol göstermesi için kaleme alınmıştır. Çünkü şaire göre anlaşılmadan okunan bir yazının insanın aklında veya ruhunda yer edinmeyeceği şüphesizdir.

§ Mektublarım (1886)

79 adet mektuptan oluşan bu eserde ne Frenk üslubuna yönelip milli edebiyatımız göz ardı edilerek ilerlenmesinin ne de diğer kavimlerin edebiyatlarındaki güzellikler reddedilerek diğer kalınması gerektiğini ifade eder.

ABDÜLHAK HAMİT TARHAN

Şair-i Azam

Abdülhak Hamit Tarhan, yazdığı eserlerle Türk şiirinin hem muhtevada hem de şekilde büyük yeniliklere açılmasını hazırlayan ikinci dönem şairlerindedir. Kendisinden sonra gelenler özellikle de Servet-i Fünûn şairleri tarafından üstad olarak kabul edilmiş ve Türk edebiyatında “Şair-i Azam” (büyük şair) olarak tanınmıştır.

1852 yılında köklü ve soylu bir ailede dünyaya gelmiştir. Eğitimini Evliya Hoca ve Hoca Tahsin Efendiden aldığı özel derslerle devam ettirmiş, bu sırada özellikle Evliya Hoca'nın şiir zevkinden yani eski edebiyattan etkilenmiştir. Ailesi tarafından Paris'te eğitimine devam etmesi uygun görülünce abisiyle birlikte Paris'e gitmiştir. Paris'e gitmesi ufkunu genişletmiş aynı zamanda Fransızcasını ilerletmesine yardımcı olmuştur. Döndükten sonra Robert Koleji'ne gitmiştir. 1864 yılında memurluk hayatına atılmış ancak babasının tayini çıkması nedeniyle Tahran'a taşınmak zorunda kalmıştır. Tahran'da aldığı özel dersler ile Farsçasını ilerletmiştir. Babasının ölümü üzerine İstanbul'a dönmüş ve Paris Elçiliği'ne kâtip olarak atanmıştır. Hâmid, iki yıldan fazla kaldığı Fransa'da, Fransız Edebiyatı'nı da yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Buradaki görevinden sonra Londra Elçiliği Müsteşarlığı'nda Brüksel Elçiliği ve Meclis-i Âyân üyeliğinde bulunmuştur. Cumhuriyet devrinde milletvekili olmuş ve bu görevde iken 1937'de ölmüştür.

Edebiyata daha çocukken heveslenen ve Fransa'ya gitmeden önce yazdığı Tahran anılarını anlatan Macera-yı Aşk ve ona şöhret sağlayan Duhter-i Hindû gibi tiyatro eserlerini ve Paris'te Nesteren, Tarık (Endülüs Fethi) adlı oyunları yazmıştır.

*Ne hoş eyler muhabbeti tarif
Şu garîb bülbül âşiyânında;
Ben de gûyan idim zamanında
Âşiyânımdı bir nihâl-i zarîf.
Gezdiğim demde gülistanlarda
Beni yâdındır eyleyen taltîf
Duyarım nefhanı hafif hafif
Rüzgâr estiği zamanlarda*

*(Hamid'in Türk Edebiyatı'nda şöhret kazanmasını sağlayan Duhter-i Hindu oyunun başında yer alan **Tagannum** adlı şiir)*

*Şu viraneye sen de hayretle bak
Meliken gibi çeşm-i ibretle bak
O vaktiyle pür-feyz ü ümran imiş
Mehâsinle meşhûr-ı devrân imiş
Ne hâle getirmiş anı bak zaman
Bugün bir büyük makber olmuş heman
Neden çünkü şâhânı gaddar imiş
Ehâlis-i menhusu murdar imiş
Hamiyyetde bî-behre himmetde hiç
Sadâkatde hiç istikâmetde hiç*

(Nesteren)

İstanbul'da kaldığı yıllarda edebiyat ve fikir hayatını etkileyecek olan Ebuzziya Tefvik, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem ve Sami Paşazade Sezai ile dostluk kurmuştur. Yazdığı eserlere de bu dostluğunun yansımaları olmuştur.

Sahra şiiri Türk Edebiyatı'nın ilk pastoral şiir örneğidir. Kitabın içinde yer alan manzumelerde şekil ve uyak düzeni, serbest ve yenidir.

*Bir zamanlar karargâhım idi
Bedeviler gibi beyâbanlar;*

*Buna mucib de iştibâhım idi;
Nasıl imrar-ı vakt eder anlar.
Belde halkında görmedin hayfa
Gördüğün ünsü ehl-i vahşette!
Bedeviler sukûn u rahatte;*

"Ölü" ve "Hacle", Makber adlı eserinde ölüm ve yaşam arasındaki zıtlığı anlatma konusunda zirveye ulaşmıştır.

§ Validem

Uzun bir manzumedir "vatan" ve "anne" kavramları arasında özellikle durulmuştur. Bu eser aynı zamanda Türk edebiyatındaki ilk "kafiyesiz" şiir olma özelliğine sahiptir.

§ Garam

Hamit'in şiirindeki ana bileşenlerden biri olan "buhran" kavramını ele alan metafizik endişeleri yoğun bir şekilde işleyen, sosyal eleştirilerin yer aldığı uzun bir manzumedir. Hamit bu eserde "kadın hakları"ndan bahsederek devrinin çok ilerisinde bir düşünce yapısına sahip olduğunu göstermiştir.

Abdülhak Hamit adı anıldığında akla gelen ilk şiiri Makber'dir. Eşi Fatma Hanımın ölümü üzerine yazdığı bu şiirinde ölümü sadece varoluşsal bir sorun olmak çizgisinden çıkarıp farklı bir bakış zenginliği ile değerlendirmiş, toplum ve toplumsal sorunlar üzerinde olan dikkati, kendi iç dünyasına çevirmiş ve ölüm muamması karşısında duyduğu şaşkınlığı, çektiği ıstırabı bir birey olarak anlatmıştır. Dönemi itibariyle mersiye türünün güzel örneklerinden biri olup getirdiği şekil ve muhteva yeniliğiyle Türk şiirinde önemli bir yer sahiptir.

*Eyvah! Ne yer, ne yar kaldı,
Gönlüm dolu âh u zâr kaldı.
Şimdi buradaydı gitti elden
Gitti ebede gelip ezelden.*

*Ben gittim, o hâksâr kaldı
Bir gûşede târmâr kaldı
Baki o enîs-i dilden, eyvâh!
Beyrut'ta bir mezar kaldı.*

[...]

*Nerde arayım o dil-rübayı?
Kimden sorayım o bi-nevayı?
Bildir bana nerde, nerde ya Rab?
Kim atdı beni bu derde ya Rab?
Derler ki: "Unut o aşınayı,
Gitti, tutarak reh-i bekayı"
Sığsın mı hayale bu hakikat!
Görsün mü gözüm bu macerayı?*

[...]

*Ölmek ona hiç yakışmıyor, hiç,
Gönlüm bu söze alışmıyor hiç.
Haksız görünüşlü bir hakikat
Müdhiş bu cinayet-i tabiat.*

*Aklım bu işe çalışmıyor hiç.
Allah'sa bana karışmıyor hiç
Sabretmek imiş bu derde çare,
Çarem de benim savuşmuyor hiç.*

Hamit bir isyan içerisindedir fakat onun isyanı nihaî olarak bir teslimiyetle sonuçlanır. Eşi Fatma Hanım'ın ölümünün ardından yazdığı bu şiir "isyan" ile "teslimiyet" arasındaki gidiş gelişin en veciz ifadesi haline gelmiştir. Makber nazım şekli kafiyeleniş ve düzen bakımından Avrupaî şekillerden etkilenen fakat klasik Divan şiiri terbiyesinin etkisiyle de beyit esasına dayalı olarak bir araya getirilmiş ve içinde kendisine has bir ahenk örgüsü bulunan orijinal bir biçimdir. Yani geçmiş kültürümüzden ve şiir geleneğimizden izler taşıdığını göstermekle birlikte yenilikçi bir zevkin ürünüdür.

Eserin tamamı, iki yüz doksan beş bent ve iki bin üç yüz altmış mısradan oluşmaktadır. Her bendi sekiz mısradan oluşur. Bentlerdeki ses benzerliği genellikle rediflerle sağlanmıştır; şiirin kafiyelerinin tamamına yakını ise zengindir. Redif ağırlıklı ses benzerliği sağlanan bentlerde ya tüm mısralar redifli ya da birinci, ikinci, beşinci, altıncı ve sekizinci mısralar redifli; üçüncü ve dördüncü mısralar zengin kafiyeli örülmüştür.

*Derd oldu mukîm çâre gitti,
Gûyâ vatanım kenâre gitti;
Ben gurbet-i daimîde kaldım,
Bir türbe-i bî-ümîde kaldım.
Ufkumdan o mâhpâre gitti,
Bir matla'-ı şeb-nisâre gitti.
Gördüm yüzünü misâl-i zulmet,
Matla' ona bir sitâre gitti.*

[...]

*Bir gün uzak olsa sohbetinden
Ömrüm geçemezdi hasretinden
Bir ân-ı firâkı bî-teemmül,
Ettim ebedîsine tahammül.
Kurtulamadı âh!..illetinden,
Can kaldı alîl firkâtinden
Anlardı nedir azâbı kabrin,
Görseydi bu hâli cennetinden*